Епізод періоду німецької інфляції

Через дві зупинки після Дрездена до нашого купе підсів старенький пан, ввічливо привітався з усіма, а мені кивнув особо, ніби давньому знайомому. Спочатку я не впізнав його, але, щойно він із легенькою усмішкою назвав своє ім'я, я відразу ж пригадав: він був одним із найвідоміших берлінських антикварів і в мирні часи я не раз оглядав і купував у нього старі книги й автографи. Ми трохи порозмовляли ні про що. А потім він раптом сказав:

– Я таки мушу розповісти вам, звідки їду. Бо ця пригода – найдивніше, що трапилося зі мною, старим антикваром, за тридцять сім років діяльності. Ви, мабуть, самі знаєте, як тепер ведеться в торгівлі творами мистецтва, відколи гроші знецінюються швидше, ніж вивітрюється газ: скоробагатьки раптом відчули сильне захоплення готичними мадоннами, інкунабулами,[43] старовинними гравюрами й картинами. Скільки не продай – їм усе мало, часом навіть доводиться боронити власне майно, щоб не винесли з хати геть усе. Бо вони готові купити в тебе останній ґудзик із рукава і лампу з письмового столу. Тому постачати нові товари стає дедалі важче, – вибачте мені будь ласка, за те, що називаю "товарами" речі, які для людей, як ми з вами, так багато важать, але це підленьке плем'я кого хочеш призвичаїть бачити у чудовій венеціанській гравюрі лише відповідник певної суми в доларах, а в рисунку Ґверчино[44] всього-на-всього інкарнацію кількох купюр по сотні франків. Від нахабної наполегливості цих фанатичних покупців дуже складно рятуватися. І ось знову настав момент, коли у мене вигребли весь товар і мені хотілося опустити завіси на вікна, щоб не терпіти цього сорому і не бачити, до чого дійшло наше старе благородне ремесло, яке ще мій батько перейняв від діда, і ось тепер у мене в крамниці залишився лише суцільний непотріб, який давніше не поклав би собі на візок зі старим мотлохом навіть вуличний тандитник.

У цій безвихідній ситуації я вирішив погортати наші старі записи, щоб спробувати виманити у когось із колишніх покупців той чи інший

дублікат. Такий список клієнтів, особливо в наш час, складається переважно з покійників, тож таким чином мені небагато вдалося досягнути: більшість із тих, чиї прізвища я знайшов у списках, змушені були розпродати своє майно з аукціону або ж померли, а ті нечисленні, які залишилися, переважно нічим не могли допомогти. Але при цьому я раптом натрапив на цілу пачку листів від одного з наших старих клієнтів, про якого згадав тільки тому, що він від початку Першої світової війни, тобто від 1914 року нічого в нас не замовляв і не надсилав жодного запиту. Це листування розпочалося – слово честі, я не перебільшую – майже шістдесят років тому. Він купував ще у мого батька і навіть діда, але я не міг пригадати, щоб він зайшов до крамниці хоча б раз протягом усіх тридцяти семи років моєї діяльності. Усе вказувало на те, що він належить до особливої категорії специфічних, старомодних і дивакуватих німців, майже зниклих сьогодні, їх любили зображати на своїх картинах Менцель[45] чи Шпітцвеґ,[46] і вони зрідка трапляються ще і тепер у невеличких провінційних містечках. Його надзвичайно акуратні послання були написані ідеальним каліграфічним письмом, а цифри підкреслені червоним чорнилом під лінійку – аби уникнути непорозумінь, він писав кожну цифру двічі. Для своїх послань переважно використовував лише вирвані з книг чисті сторінки, а надсилав листи у вивернутих сподом старих використаних конвертах. Усе вказувало на дріб'язковість і фанатичну ощадливість безнадійного провінціала. Підписував він ці дивні документи не лише своїм іменем, а й численними званнями – відставний радник лісового та господарського відомств, відставний лейтенант, кавалер ордена Залізного хреста першого ступеня. Оскільки він ветеран Франко-Прусської війни, то якщо він ще живий, йому має бути не менше вісімдесяти. Але цей дивакуватий і смішний скнара демонстрував дивовижну обізнаність, мудрість і тонкий смак у своєму захопленні – колекціонуванні старовинних гравюр. Я переглянув список його замовлень за всі шістдесят років, за перші з них він розраховувався ще срібними прусськими монетами, і раптом усвідомив, що цей провінціал, який почав збирати ще у часи, коли за талер можна було купити цілу пачку гравюр найкращих німецьких майстрів, потихеньку став володарем колекції, яка може рівнятися з найбільш відомими сучасними зібраннями

нових багатіїв. Бо навіть те, що він придбав протягом півстоліття за смішними цінами тільки у нас, тепер цінилося б надзвичайно високо, а крім того, варто було сподіватися, що він так само старанно купував і в інших антикварів та на аукціонах. І хоча з 1914 року він нічого більше у нас не замовляв, я занадто добре орієнтувався на ринку, щоби продаж з аукціону або просто продаж такої вагомої колекції пройшов повз мою увагу. Отже, цей дивак мав бути ще живим або ж його спадкоємці нічого не розпродали.

Ця справа зацікавила мене, і наступного ж дня, тобто учора ввечері, я поїхав до нього, просто у цю провінційну глушину, одне з жахливих маленьких саксонських міст. І, поки я плентався від невеличкого вокзалу головною вулицею, мені здавалося все більш неймовірним, що десь тут, поміж цих страшненьких будиночків із їхнім дрібноміщанським мотлохом, зібраним із повною відсутністю смаку, живе чоловік, який може бути власником бездоганної колекції і милуватися чудовими офортами Рембрандта, гравюрами Дюрера[47] чи Мантеньї.[48] Я був щиро здивований, коли на пошті мені сказали, що такий-то відставний радник лісового та господарського відомств усе ще живий. Моє серце забилося швидше, і я вирушив до нього ще перед обідом.

Знайти його помешкання виявилося нескладно. Воно було розташоване на другому поверсі одного з цих ощадливо збудованих провінційних будиночків, що їх у шістдесятих роках квапливо зводили якісь спритні муляри-архітектори. Унизу мешкав якийсь не надто заможний кравець, зліва на другому поверсі поблискувала табличка з прізвищем директора пошти, а праворуч – порцеляновий чотирикутник радника лісового та господарського відомств. На мій несміливий дзвінок у дверях з'явилася сива жінка в акуратному чорному чепчику на голові. Я подав їй свою візитку і запитав, чи можна порозмовляти з паном радником. Здивовано і трохи недовірливо вона подивилася спершу на мене, а потім на візитку: у цьому забутому Богом закутку і старосвітському домі відвідини когось із зовнішнього світу, напевно, були справжньою подією. Але вона ввічливо попросила мене зачекати,

взяла візитку і пішла всередину, до кімнати. Я почув спершу її тихенький шепіт, а потім гучний чоловічий голос:

– А, пан Р., з великої антикварної крамниці, з Берліна… Нехай заходить, нехай заходить… Я дуже радий!

Старенька миттю задріботіла назад, до мене, і запросила досередини.

Я зняв верхній одяг і зайшов. Посеред скромно обставленої кімнати стояв старий, але ще досить міцний чоловік із густими вусами, він був убраний у зашнуровану домашню куртку напіввійськового крою і привітно виставив мені назустріч обидві руки. Але цьому радісному і відкритому жестові суперечила дивна скутість його постави. Він не зробив ані кроку мені назустріч, і я з трохи дивним відчуттям змушений був підійти ближче, щоб потиснути його руку. А вже коли зібрався доторкнутися до руки, то помітив, що його долоні не шукають мої, а нерухомо чекають потиску. І я все зрозумів: цей чоловік був сліпим.

Ще з дитинства мені завжди було трохи лячно, коли я опинявся віч-на-віч зі сліпцем. Я почував себе незручно і навіть соромився за те, що стою поряд із живою людиною, але світ, у якому вона живе, так сильно відрізняється від мого. Ось і тепер мені довелося подолати переляк, коли я побачив ці мертві, непорушно спрямовані у порожнечу очі під густими сивими бровами. Але сліпець не залишив мені часу на побоювання, бо щойно моя і його долоні доторкнулися одна до одної, як він енергійно потиснув мою руку і ще раз привітався своїм гучним голосом:

– Який несподіваний, рідкісний відвідувач, – широко всміхнувся він. – Справжнє чудо, що такий поважний столичний пан заїхав до нашої глушини… Але це значить, що треба бути обережним, якщо вже настільки великий пан вирішив особисто сісти у поїзд… У нас завжди говорять у схожих випадках: прийшли цигани – замикай ворота…

Звичайно, я здогадуюся, чому ви вирішили розшукати мене… У нашій бідній Німеччині тепер багато не вторгуєш, ніхто нічого не купує, тож великі пани вирішили згадати про своїх старих покупців і серед них шукають собі довірливих овечок… Але, боюся, зі мною вам не пощастить: ми, бідні пенсіонери, тепер тішимося, коли нам на кусок хліба вистачає. Сьогоднішні божевільні ціни не для нас… Ми вже своє відкупували.

Я відразу ж заперечив, сказавши, що він неправильно мене зрозумів, бо я приїхав зовсім не з метою продати щось йому, а просто був поблизу і вирішив не втрачати нагоди особисто відвідати такого шанованого покупця і одного з найбільших колекціонерів Німеччини. Щойно я назвав його одним із найбільших колекціонерів Німеччини, як вираз обличчя старого різко змінився. Він продовжував непорушно стояти посеред кімнати, але вся його постава сповнилася гордості і задоволення собою, він повернувся у тому напрямку, де сподівався застати свою дружину, усім виглядом промовляючи: "Ну от, бачиш".

А потім заговорив до мене вже зовсім іншим, м'якшим, майже ніжним голосом, без тіні попередньої солдафонської інтонації:

– Це справді дуже, дуже мило з вашого боку… Але ваш візит не повинен бути марним. Я покажу вам дещо. Таке вдається побачити не щодня, особливо у вашому зарозумілому Берліні… Нічого кращого ви не знайдете ні в музеї "Альбертина",[49] ні у проклятому Парижі… Коли стараєшся шістдесят років, то вдається зібрати дещо варте уваги, таке на вулиці не валяється. Луїзо, дай мені, будь ласка, ключ від шафи!

І тут трапилося дещо несподіване. Старенька, яка увесь цей час стояла біля нас і з увічливою усмішкою слухала нашу розмову, раптом благально склала руки, звертаючись до мене, і одночасно заперечно махала головою, я спершу не зрозумів, що саме це значить. Потім вона підійшла до свого чоловіка і лагідно поклала йому руки на плечі:

– Герварте, – з докором у голосі сказала вона. – Ти ж навіть не запитав нашого гостя, чи він має змогу саме зараз роздивлятися твою колекцію. Уже час обідати. А після обіду тобі потрібно годину відпочивати, ти ж знаєш, так сказав лікар. Хіба не краще буде показати панові усі твої скарби потім, після обіду, ми могли б разом випити кави? Прийде Аннемарі, вона краще на цьому всьому розуміється і зможе тобі допомогти!

І проговоривши усе це, вона знову повторила свій жест над головою чоловіка, який ні про що не підозрював. Тепер я її зрозумів. Вона просила, щоб я переніс огляд, і я вигадав запрошення на обід. Я сказав, що для мене буде великою честю і приємністю оглянути його колекцію, але до третьої я маю ще деякі справи, а потім охоче повернувся б сюди.

Роздратований, ніби дитина, в якої забрали улюблену іграшку, старий повернувся.

– Звичайно, – пробурчав він. – Панове з Берліна ніколи не мають часу. Але тепер уже доведеться знайти хвильку, бо йдеться не про три і не про п'ять експонатів, а про двадцять сім папок, кожна для іншого майстра і жодної напівпорожньої. Отже, о третій, але будьте пунктуальні, бо інакше ми не встигнемо все подивитися. – І, прощаючись, він знову простягнув руку кудись у порожнечу. – Ну, дивіться мені, ви можете тішитися або дратуватися. І чим більше ви будете дратуватися, тим більше я радітиму. Такі вже ми, колекціонери: усе для себе і нічого для інших! – І він ще раз енергійно потиснув мені руку.

Старенька відпровадила мене до дверей. Я від самого початку помітив, що їй трохи ніяково, і вона поводиться нерішуче чи навіть налякано. І ось, уже перед самим виходом вона прошепотіла мені:

– Чи могла б… чи могла б за вами зайти моя донька, Аннемарі? Так було б краще… з багатьох міркувань… Ви, мабуть, обідаєте в готелі?

– Звичайно, я буду дуже радий і чекатиму на неї, – відповів я.

І справді, десь за годину, коли я завершив свій обід у невеличкому ресторанчику біля готелю на центральній площі містечка, досередини зайшла вже не дуже юна, скромно вбрана дівчина, яка шукала когось поглядом. Я підійшов до неї, назвався і сказав, що готовий іти роздивлятися колекцію. Але вона раптом почервоніла і засоромилася, точнісінько як її мати, і попросила мене перед тим вислухати її. Було видно, що їй дуже важко почати розмову. Щоразу, коли вона напружувалася і хотіла заговорити, обличчя її раптом починало червоніти, а руки нервово обсмикували сукню. І ось нарешті вона, помітно знервована, затинаючись, сказала:

– Мати послала мене до вас… вона розповіла мені все… і у нас є до вас велике прохання… перед тим, як ви підете до батька, ми хотіли б розповісти вам дещо… Батько, звичайно, захоче показати вам свою колекцію, а вона… вона… не зовсім ціла… там бракує кількох екземплярів… навіть багатьох…

Тут їй знову довелося вдихнути повітря, а потім вона ще раз глянула на мене і швидко заговорила:

– Я мушу поговорити з вами цілком відверто… Ви знаєте, які тепер часи, ви все зрозумієте… Після того, як почалася війна, батько зовсім осліп. У нього і раніше були проблеми з зором, а нервовий зрив через цю війну доконав його. Справа у тому, що попри свої сімдесят шість він рвався на фронт, до Франції, а коли події почали розвиватися не так, як у 1870, і наша армія рухалася вперед не настільки швидко, як йому хотілося, він страшенно дратувався і швидко втрачав зір. Але поза тим він досі перебуває у цілком добрій формі, донедавна міг ще годинами гуляти, навіть їздити на полювання. Але тепер уже не виходить на прогулянки і єдиною його радістю стала колекція, він розглядає її щодня… тобто, він її не бачить, він нічого не бачить, але щодня після обіду він витягає усі свої папки, аби хоча б доторкнутися до кожного зі своїх скарбів. Вони лежать у певному порядку, заведеному кілька

десятків років тому, і він знає його напам'ять… Тепер його вже ніщо більше не цікавить, і я мушу читати йому з газет про всі аукціони. Чим вищі ціни він чує, тим більше тішиться… бо… і це найстрашніше, батько вже зовсім втратив зв'язок із реальністю, в якій ми живемо, і не розуміє, чому ціни такі високі… він не підозрює, що ми все втратили і що на його пенсію більше не проживеш навіть двох днів… а крім усього іншого ще й загинув чоловік моєї сестри, і вона залишилася сама з чотирма маленькими дітьми… Але батько нічого не знає про наші фінансові труднощі. Спершу ми пробували жити ощадливо, ще більш ощадливо, ніж раніше, але це не допомагало. Потім почали продавати що могли, щоб не чіпати його улюбленої колекції… Але у нас було зовсім небагато – лише кілька коштовностей. Адже протягом усіх шістдесяти років кожну зайву копійку тато витрачав тільки на свою колекцію. І ось одного дня не залишилося нічого… ми не знали, що робити далі… і тоді… тоді ми з мамою продали один із експонатів. Тато ніколи б цього не дозволив, він же не знає, як погано у нас ідуть справи, не уявляє, як складно роздобути хоча б трохи їжі, не знає навіть того, що ми програли війну і що Ельзас та Лотарингія більше нам не належать, ми вже не читаємо йому в газетах про це, щоб він не нервувався.

Ми продали дуже коштовну річ, мідну гравюру Рембрандта. Покупець заплатив нам багато тисяч марок за неї, і ми сподівалися, що тепер забезпечені на кілька років. Але ви самі знаєте, що робиться з грошима… Ми поклали всю суму в банк, а через два місяці від неї нічого не залишилося. Тоді ми змушені були продати ще одну гравюру, і ще, але гроші нам надсилали завжди з таким запізненням, що вони вже встигали знецінитися. Тоді ми спробували продавати через аукціони, але там нас обдурювали, попри мільйонні ціни… Поки ці мільйони доходили до нас, вони вже перетворювалися на позбавлений вартості папір. Таким чином з його колекції зникли найкращі експонати, залишилося зовсім небагато цінного, і все, що ми отримали за це, – можливість вижити, дуже скромно, щоб не померти з голоду. Але батько нічого про це не знає.

Тому моя мати сьогодні так перелякалася, коли ви прийшли… бо, коли він покаже вам свої папки, все викриється… ми поклали йому в старі папки копії проданих речей, адже він добре знає їх на доторк, або дуже схожі роботи, щоб він нічого не запідозрив. Його радість тепер, коли він може лише перебирати і рахувати свої скарби, не менша від тої, яку він мав раніше, розглядаючи це все. У нашому місті немає жодної людини, яку батько вважав би вартою того, щоби побачити його колекцію… А він любить кожен із цих аркушів так сильно, я боюся, що його серце може розірватися від горя, якщо він довідається, що все це давно зникло у нього з-під рук. Відтоді, як помер завідувач відділення мідних гравюр Дрезденської галереї, ви – перша людина, якій він вирішив показати свою колекцію. Тому я дуже вас прошу, – раптом дівчина склала руки у благальному жесті, а в очах її виступили сльози, – ми всі просимо вас, не робіть його нещасним… не руйнуйте цю його останню ілюзію, допоможіть нам переконати його, що всі ці картини, які він буде вам описувати, і справді досі там лежать… він не переживе навіть самої підозри про те, що їх може там не бути. Можливо, ми вчинили з ним несправедливо, але у нас не було іншого виходу: ми повинні були якось вижити… а людське життя, тим більше життя чотирьох осиротілих дітей моєї сестри, це ж важливіше, ніж усі ці стародруки… І досі нам вдавалося не позбавити його радості колекціонера; кожного дня по обіді він протягом трьох годин перегортає листки у своїх папках і з кожним розмовляє, ніби з людиною. А сьогодні… сьогодні він може пережити найщасливіший день у своєму житті, адже він уже багато років чекає на можливість показати улюблені гравюри справжньому знавцеві; я прошу вас… благаю… не позбавляйте його цієї радості!

Усе це прозвучало неймовірно зворушливо, у моєму переказі це, на жаль, неможливо відтворити. Боже мій, я, антиквар, бачив за час цієї інфляції стільки жахливо обдурених людей, чиї солідні статки були віддані за хліб, – але тут був дуже особливий випадок, і мене це зачепило. Тому, ясна річ, я пообіцяв їй мовчати і зробити все від мене залежне, аби допомогти не розкривати правди.

Ми пішли разом до будинку колекціонера, і дорогою я довідався, за які сміховинно малі суми було виторгувано у цих бідних, недосвідчених жінок їхні скарби, що лише зміцнило мій намір допомогти їм. Ми піднялися сходами, і щойно відчинилися двері, як ізсередини долинув радісний бас господаря:

– Заходьте! Заходьте!

Його загострений слух сліпця почув наші кроки ще на сходах.

– Герварт сьогодні навіть не міг спати від нетерплячки показати вам свою колекцію, – з усмішкою сказала старенька. Один-єдиний погляд на доньку виявився для неї достатнім, щоб зрозуміти, що я на все погодився. На столі лежали приготовані для перегляду теки, і, щойно старий відчув доторк моєї долоні, він миттю, навіть не привітавшись, вхопив мене за руку і посадовив у крісло.

– Отож відразу починаємо, – тут є що подивитися, а панове з Берліна ніколи не мають часу. Перша папка – це майстер Дюрер, і, як ви самі зможете переконатися, тут немало робіт, і один екземпляр кращий за інший. Зараз побачите – дивіться! – і він відкрив папку, – "Великий кінь".

І він надзвичайно обережно, як беруть до рук тільки дуже крихкі предмети, самими кінчиками пальців, витягнув із папки порожній пожовтілий листок паперу, який не мав жодної цінності, і захоплено виставив його поперед себе. Дивився на нього кілька хвилин, і хоча насправді нічого не бачив, але урочисто тримав папір на висоті очей. Його обличчя, ніби під дією чарів, раптом стало схожим на осмислене і напружене лице зрячого, який вдивляється у щось. А очі, застиглі, ніби мертві зорі, просвітліли, у них спалахнула думка, – цікаво, чи це просто таким чином у них відбивався папір, чи все ж таки це було виявом глибокої внутрішньої сили?

– Ну, – гордовито сказав він. – Ви коли-небудь бачили кращий відбиток? Як тонко і чітко виділяється кожен штрих – я порівнював цей екземпляр із дрезденським, але їхній виглядав досить розмазаним і нечітким у порівнянні з цим. А яке походження! Ось, дивіться, – він повернув листок і нігтем дуже точно вказав на кілька місць на папері, це виглядало настільки переконливо, що я мимоволі зиркнув туди, чи не стоять там і справді якісь знаки. – Ось вам штамп колекціонера Наґлера, а ось – Ремі та Есдайля; хіба могли вони коли-небудь припустити, що їхня власність опиниться тут, у такій скромній кімнатці.

У мене на спині виступив холодний піт від споглядання того, як цей старий, не підозрюючи про свої втрати, захоплено вихваляв порожній листок паперу і з точністю до міліметра показував нігтем на штампи колишніх власників, які існували тільки в його фантазії. Від жаху мені перехопило подих, і я не знав, що йому казати. Але коли розгублено подивився на обох жінок, то знову побачив благально складені руки старенької, яка перелякано тремтіла. Тоді я зосередився і почав виконувати свою роль.

– Нечувано! – нарешті спромігся я на слово. – Прекрасний відбиток.

І відразу ж його обличчя засяяло від гордості.

– Це ще нічого, – тріумфував він. – Ви ще не бачили "Меланхолії". А "Страсті" – винятковий екземпляр, такого якісного більше не існує. Ось, дивіться сюди, – і його пальці знову обережно провели по поверхні уявного зображення. – Ця свіжість, ці насичені теплі кольори. Цілий Берлін разом із усіма панами торговцями і музейними директорами став би з ніг на голову, аби отримати цей примірник.

Цей безперервний тріумфаторський монолог тривав понад дві години. Я навіть не можу передати вам, наскільки моторошно було переглядати разом із ним ці сто чи двісті порожніх шматків паперу або ж неякісних репродукцій, які у пам'яті цього бідолаги, який ні про що не

здогадувався, були прекрасними. Жодного разу не збившись, він описував один за одним екземпляри своєї колекції, ретельно зупиняючись на кожній деталі і вихваляючи їхню неповторність. Невидима колекція, давним-давно розвіяна вітром, продовжувала жити в уяві цього зворушливого обдуреного чоловіка і залишалась яскравою, а його пристрасні описи були настільки переконливими, що я і сам майже повірив у його слова. Тільки один-єдиний раз страшна небезпека пробудження перервала цей впевнений сомнамбулічний потік захоплень: описуючи пробний відбиток "Антіопи" Рембрандта, який і справді мав бути дуже коштовним, він знову нахваляв чіткість штрихів, але коли з любов'ю водив руками по паперу, повторюючи контури рисунка, раптом не відчув під пучками пальців знайомих заглиблень. І тут на його обличчя набігли зморшки, а в голосі зазвучала невпевненість:

– А це справді "Антіопа"? – розгублено пробурмотів він, на що я відразу ж відреагував і квапливо вихопив у нього з рук порожній листок, а тоді заходився захоплено описувати гравюру, яка і в моїй пам'яті зберігалася з усією точністю деталей.

Обличчя сліпого знову засяяло, невпевненість зникла. І чим більше я вихваляв, тим помітніше розквітали у цьому грубуватому покаліченому старому доброзичливість і щирість, глибока і наївна радість.

– Нарешті я маю справу з фахівцем, з людиною, яка усвідомлює вартість моїх папірців. Ви завжди з недовірою ставилися до того, що я всі гроші витрачав на свою колекцію, і це правда: усі шістдесят років я не дозволяв собі ні вина, ні пива, ні тютюну, не їздив нікуди, не ходив до театру, не купував книг. Усі гроші відкладав на ці картинки. Але побачите самі – коли мене не стане, ви будете багатими, найбагатшими у цілому місті, такими ж, як найбагатші дрезденці, тоді ви зрадієте, що я був таким божевільним. Але, поки я живий, ні один папірець не буде винесено за поріг – спершу мають винести мене, а потім уже мою колекцію.

А його рука при цьому ніжно погладжувала давно спорожнілі папки, ніби щось живе. Це було жахливо, але водночас зворушливо, бо за весь час війни я ні разу не спостерігав виразу справжнього щастя на котромусь із німецьких облич. Поряд із ним стояли дружина і донька, дуже схожі на постаті однієї з гравюр відомого німецького майстра, де жінки прийшли до гробу Спасителя, щоб із жахом і водночас із глибоким радісним екстазом вірних побачити, що камінь відсунуто, а гріб порожній. Так і ці передчасно постарілі, виснажені і нещасні провінціалки стояли, мов зачаровані, і спостерігали за дитячою радістю старого – вони самі не знали, сміятися їм чи плакати. Такої зворушливої картини мені ще не доводилося бачити. Але старий ніяк не міг насититися моїми похвалами і знову й знову перебирав свої папки, жадібно вслухаючись у кожне моє слово. Тож для мене стало неабиякою полегкістю, коли папки нарешті відсунули набік і на столі з'явилася кава. Але моє зітхання, полегшене і повне докорів сумління, було дрібницею у порівнянні з бурхливою радістю старого, який ніби помолодшав років на тридцять! Він розповідав історії про те, як купував екземпляри своєї колекції, як натрапляв на несподівані знахідки, а потім самостійно, відмовляючись від сторонньої допомоги, знову брав у руки ту чи іншу папку і шукав потрібне зображення. Його радість нагадувала алкогольне сп'яніння. А коли я сказав, що мушу вже йти, він перелякався, почав тупотіти ногами, як ображена дитина, і кричати, що так не можна, я ж не подивився ще й половини. Жінкам ледве вдалося переконати його не затримувати мене довше, щоб я не запізнився на свій потяг.

Після тривалого опору він таки піддався на вмовляння, ми почали прощатися, і його голос став зовсім м'яким. Він взяв у руки обидві мої долоні, а його пальці з усією чутливістю, притаманною сліпим, виражали глибоку вдячність, погладжуючи мої пальці, вони ніби хотіли дізнатися про мене більше і виразити почуття, які неможливо описати словами.

– Ви влаштували мені справжнє свято своїми відвідинами. Неймовірне свято, – почав він, і відчувалося, що він справді зворушений до глибини душі, я ніколи не забуду його обличчя у момент, коли він

казав це. – Для мене було так чудово нарешті знову показати свої картинки справжньому знавцеві. Але ви повинні знати, що ви недаремно приїздили сюди, до мене, бідного старого сліпця. Я обіцяю вам перед дружиною, вона буде свідком, що допишу в своєму заповіті додатковий пункт, згідно з яким ваша крамниця буде проводити аукціон моєї колекції. Саме вам випаде честь розпоряджатися цим нікому невідомим скарбом, аж поки він розійдеться по світу, – і він з любов'ю поклав руку на розграбовані папки. – Пообіцяйте мені зробити гарний каталог, хай це буде пам'ятником на моїй могилі – кращого мені не треба.

Я подивився на його дружину й доньку, вони притиснулися щільніше одна до одної і час від часу починали тремтіти, передаючи це тремтіння одна одній, немов були одним тілом. Мені самому на душі було радісно від того, як урочисто старий передав мені розпорядження над своїм давно втраченим скарбом. Під впливом його настрою я пообіцяв те, що ніколи не зміг би виконати. Знову в глибині його мертвих очей з'явилося світло, і я відчув, як йому хочеться обійняти мене, відчув ніжність, з якою його пальці стискали мої, його вдячність і серйозність наміру щодо заповіту.

Жінки відпровадили мене до дверей. Вони не наважувалися заговорити, бо його тонкий слух вловив би кожне слово, але їхні очі були повними сліз і випромінювали безмежну вдячність. Глибоко зворушений, я спустився сходами. Мені було соромно: ніби янгол із казки, я зайшов до хати бідних людей і на годину зробив сліпого зрячим, спасенною брехнею допоміг не зруйнувати його ілюзій і не відкрив йому правду, хоча насправді прийшов як підступний ґешефтяр, аби видурити в нього кілька цінних екземплярів його колекції. Але замість цього я взяв із собою значно більше – у наш тупий і безрадісний час я мав нагоду відчути справжнє захоплення, духовну просвітленість, екстаз, причиною якого було саме лише чисте мистецтво. Люди давно забули, що це таке. І мене охопила, не можу назвати це іншим словом, святобливість, хоча я і продовжував соромитись – сам не знаю чого.

Я вже стояв на вулиці, коли вгорі відчинилося вікно, і я почув, як вигукнули моє ім'я, і справді, старий не зміг утриматися, і тепер вдивлявся своїми сліпими очима у порожнечу в тому напрямку, де я, на його думку, стояв. Він так сильно вихилився вперед, що жінки змушені були підтримати його, махав хустинкою і гукав:

– Щасливої дороги!

Його голос був радісним і захриплим від перезбудження, як голос підлітка. Я ніколи не забуду цієї картинки: радісне обличчя сивого старця вгорі, у вікні, так високо над усіма цими заклопотаними, забіганими і похмурими людцями на вулиці, м'яке і підняте високо над нашим огидним реальним світом на білій хмарині блаженної пристрасті. І я змушений був згадати дуже правильний вислів, здається Ґете: "Колекціонери – щасливі люди".